

Boomverzorging in Amsterdam in de 20ste eeuw

Potloden, bollen en snuffelen

HANS KALJEE, HOOFDSTEDELIJK BOMENCONSULENT
FOTO'S: STADSARCHIEF AMSTERDAM

De vereniging Kring Praktiserende Boomverzorgers bestaat 35 jaar. Maar het beroep boomverzorger bestaat al veel langer. Na de Tweede Wereldoorlog was de boomverzorger als vak in opkomst. Bestudering van onder meer oude jaarverslagen (1955 tot 1980) geeft een aardige inkijk in de werkzaamheden van deze vorige generatie boomverzorgers.

Sectie Boomwerk

De sectie Boomwerk is de speciale eenheid die de gemeente Amsterdam in 1945 opricht voor het boomonderhoud. Deze eenheid heeft tot taak om de 17.000 gekapte bomen die in de oorlog zijn opgestookt, te herplanten. Daarnaast worden voor de wederopbouw jaarlijks duizenden bomen in de nieuwe wijken geplant.

De sectie Boomwerk groeit uit tot een 'elitegroep' van ongeveer 40 man, die met handkarren en klimlijnen door de stad heen trekt om bomen te onderhouden. De mannen beginnen voor dag en dauw en moeten soms de dag ervoor enkele uren lopen om hun materiaal naar de locatie te brengen. Alle werkzaamheden in en rond de bomen zijn exclusief voorbehouden aan deze elitegroep. Niemand anders komt aan bomen, zij zijn de experts.

Hoe ging de sectie Boomwerk om met de vraagstukken van die tijd? Eddie Blankers (79) vertelt graag over zijn

ervaringen. Hij was van 1962 tot 2003 werkzaam bij de sectie Boomwerk. De jaren '60 zijn geen makkelijke periode voor het onderhoud van bomen. Het autoverkeer neemt toe, bomen worden mishandeld en gaslekken zorgen voor schade aan de bomen. Daarnaast zorgen rupsen en spreuwen voor overlast van bewoners. Tegelijkertijd zijn er nieuwe methoden van boomverzorging in opkomst: bomen worden regelmatig gekeurd en boomchirurgie doet zijn intrede.

Snoeien

Het aantal aangeplante bomen groeit vanaf de Tweede Wereldoorlog gestaag. Op het hoogtepunt, halverwege de jaren '60, worden meer dan 10.000 bomen per jaar geplant. Per jaar snoeit de sectie Boomwerk in de zomer zo'n 20.000 jonge bomen. De jonge bomen worden extreem gesnoeid, waarbij de takken geheel worden verwijderd.

Enkele takken worden alleen ingekort. Tot op oudere leeftijd worden de bomen zo gesnoeid. Over deze Amsterdamse snoeimethode ontstaat op enig moment discussie, maar die wordt in de kiem gesmoord. Het Jaarverslag vermeldt: 'Over het begrip en methoden van bomen snoeien zijn blijkbaar enige problemen ontstaan welke na enige besprekingen zowel bij de bomen als binnenskamers in 't geheel niet blijken te bestaan. Ieder is ervan overtuigd dat de manier van de bomen in de eerste jaren te moeten helpen, zoals deze in Amsterdam gevolgd wordt, zo slecht nog niet is'.

Het snoeiwerk wordt door twee man uitgevoerd. Blankers: 'De jonge bomen werden vanaf de grond gesnoeid. Een beitel met een houten steel van ca. 3 m lengte werd dan zorgvuldig tegen de onderzijde van tak geplaatst. De ander sloeg met een slaghamer tegen de steel. Je moest goed op elkaar zijn ingewerkt en je



Bij de Amsterdamse snoeimethode worden niet alleen jonge, maar ook oudere bomen extreem gesnoeid tot op de stam. Op deze foto, genomen rond 1900, is te zien dat in ca. dertig jaar oude iepen alle dikke takken zijn verwijderd.



Het snoeien van takken rond bovenleidingen mag alleen worden uitgevoerd door medewerkers van de sectie Boomwerk. Daarbij wordt gebruikgemaakt van de montagewagen van het Gemeentelijk Vervoerbedrijf.

maatje moest een vaste slag hebben. De wond moest niet alleen zo glad mogelijk zijn, maar ook zo vlak mogelijk langs de stam lopen. Een linde opkronen ging op deze manier makkelijk, maar een plataan of een iep is veel taaier.’

Veel jonge bomen gaan dood

Begin jaren '60. Er zijn zorgen bij de leiding van de sectie Boomwerk. Honderden jonge bomen worden jaarlijks door de jeugd 'ontveld' en het toenemende autoverkeer zorgt voor veel aanrij-schade. 'Het vernielen van jonge bomen schijnt hier en daar in de stad een sport te worden', zo vermeld het Jaarverslag. Ook de langdurige vorstperioden zorgen voor veel uitval onder de jonge bomen. Men spreekt over het 'opkrimpen' van de bast. Pas geplante platanen en vleugelnoten blijken het meest gevoelig. Een andere veel voorkomende doodsoorzaak is de aantasting van het 'vuur' (meniezwammetje, *Nectria cinnabarina*). Vooral de 'brossere' soorten zoals linden worden aangetast. Halverwege de jaren '70 gaan jaarlijks zo'n 500 jonge bomen hieraan dood. Ook binnen de boomkwekerijsector is 'het vuur' op dat moment een bekend probleem en selectiecriteria bij de opkweek van jonge bomen. En niet alleen bij jonge bomen, ook sommige oudere bomen blijken zeer gevoelig te zijn voor deze schimmel. De

eerste uitgegeven (1936), resistente iep, *Ulmus hollandica* 'Christine Buisman', blijkt op oudere leeftijd zo gevoelig, dat deze al snel uit de gratie is bij boomkwekers. Tegenwoordig treedt 'het vuur' nauwelijks meer op als doodsoorzaak van jonge bomen.

Dood hout trekken

Het werk bij de oude bomen bestaat voornamelijk uit het vrijhouden van de verlichting, de bovenleidingen, de verkeersborden en het verwijderen van laaghangende takken. Bij het vrijhouden van de bovenleidingen van de trams wordt de montagewagen gebruikt. Dit is een speciale auto van het Gemeentelijk Vervoerbedrijf met een beweegbaar plateau. Alleen medewerkers van de sectie Boomwerk zijn bevoegd om de takken te verwijderen. Bij de volwassen bomen wordt in de zomer, van mei tot augustus, 'dood hout getrokken'. De werkzaamheden worden van 's ochtends vijf tot negen uur uitgevoerd, vanwege het toenemende autoverkeer en het parkeren op dit tijdstip. Uit het Jaarverslag: 'De noodzaak het dode hout eruit te trekken wordt steeds groter, want wat er uit zichzelf uit kan vallen maakt ook zo goed als zeker schade. Maar de mogelijkheid het eruit te krijgen wordt steeds kleiner. Van de zijde van de politie ondervonden we steeds de volle medewerking.'

'Bomen beschadig je niet'

Blankers over het snoeien: 'Je had een klimlijn en een treklijn om het materiaal, zoals een rupsenschaar, omhoog te trekken. De bijl had je standaard aan je riem vastzitten. De klimlijn deed je direct om je kont. Dat snoerde wel wat in, maar alles went. Een rupsenschaar had een lengte van ca. 4,5 m met aan het uiteinde een ijzeren kruis. Je klimlijn bracht je hiermee zo hoog mogelijk in de boom. Met de andere kant kon je het dood hout uit de boom trekken. Een onmisbaar gereedschap. Bij het slopen van grote bomen mocht je absoluut geen klimsporen gebruiken. Dat was in strijd met de filosofie binnen Boomwerk: "bomen beschadig je niet". Het werk is zwaar en kent een groot personeelsverloop. Er is weinig animo bij andere medewerkers van de afdeling Beplantingen om bij Boomwerk aan de slag te gaan.

Als een grote boom moet worden gerooid wordt eerst een sleuf rond de boom gegraven tot onder de zware hoofdwortels. 'We gingen meestal met vier man op pad. De weg werd eerst afgezet en met twee man hakten we met een bijl de vorm van een potloodpunt in de stam. Dat heet 'potloden'. Daarna brachten we lijnen in de boom en trokken met een aantal man de boom om. Het snoeiafval werd afgevoerd met



Met de rupsenschaar bracht je je klimlijn hoog in de boom. Met de achterzijde werd dood hout uit de boom getrokken.



Voor het rooien van grote bomen werd rond de stam een sleuf gegraven. Daarna werd met een bijl de vorm van een potlood in de stam gehakt.

dekschuiten of vrachtauto's en op vaste brandplekken vlak buiten de stad verbrand. Op dijken en andere waterkeringen mocht je absoluut geen sleuf graven. Je zat dan met twee man uren op je kont rond de boom en hakte dan met de bijl de stam boven het maaiveld af. De stronk bleef in de grond achter. 'Dat noemden we "bollen",' aldus Blankers.



'Snuffelaars' worden op pad gestuurd om gaslekken op te sporen.

Massale boomsterfte door gaslekken

In veel steden staan gasfabrieken waar door droge destillatie uit steenkolen gas (lichtgas) wordt gewonnen. Door de ontdekking van aardgasvelden halverwege de jaren '60 schakelt Nederland om van lichtgas naar aardgas. De gasdruk in de leidingen wordt opgevoerd en het aardgas is droger dan het lichtgas. De oude paardenharen verbindingen drogen uit en het aantal gaslekken neemt explosief toe van enkele tot honderden per jaar. Met als hoogtepunt 1975; in dat jaar gaan in Amsterdam 580 bomen dood aan gaslekken. De bruinverkleuring van het blad in de zomer duidt op gasschade.

Bij het optillen van de bestrating zie je een grijs-blauwe verkleuring van het zand onder de tegels. Bij oude bomen die nog niet dood zijn wordt direct actie ondernomen. 'Bij de gasbomen werden lansen in de grond gestoken en zuurstof met een compressor de grond ingepompt. Als bomen al ernstig hadden geleden van de gasschade werden ze

gekandelaberd, werd grondverbetering toegepast en werden Culterra-korrels en gemest zand gebruikt. Alles werd gedaan om de bomen te redden', vertelt Blankers.

Bestrijding van rupsen en luizen

Rupsen en luizen in bomen zijn een hardnekkig en terugkerend probleem. Tot de jaren '30 wordt deze overlast verholpen door de brandweer in te zetten. Met water worden de rupsen en luizen uit bomen gespoten.

Ook Artis heeft te lijden, van de ringelrups. Insectenverzamelaar R.A. Polak adviseert de directeur van Artis om de takken met eieringen weg te knippen en te verbranden. Deze bestrijdingswijze wordt later verder geperfectioneerd. De takken met eieringen worden niet verbrand, maar op koele plaatsen tot het voorjaar bewaard. Uit de eitjes komen rupsjes tevoorschijn, maar enkele eitjes blijven gesloten. De takken worden vervolgens weer in de bomen opgehangen, want uit de gesloten eitjes komen

Foto: Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis



< Drie weken lang wordt er gespoten met derrispoeder tegen de ringelrups. De mannen werken 's morgens van vijf tot negen uur.



Op een bestelwagen wordt een geluidinstallatie geplaatst. Door een grammofoonplaat af te draaien met het angstgeschreeuw van spreeuwen worden de vogels verjaagd.

tallose sluipwespjes te voorschijn. Polak schrijft hier in 1937 het volgende over: 'Er kwamen kleine sluipwespjes uit, die de eieren van de vlinders infecteerden, zoodat uit de meeste later geen rupsjes ontstonden, maar wel weer duizenden sluipwespjes die het leger, dat de natuur al tegen de rupsen in het veld had gebracht, aanmerkelijk versterkten. En sinds dien tijd ziet men in Artis weinig of geen ringelrupsen meer. De afweertroepen hebben hun plicht gedaan. Dood aan de schadelijke rupsen. Leve de sluipwespen', zo besluit Polak.

Linden op de Keizersgracht

De ringelrups (*Malacosoma neustria*) zorgt voor een enorme overlast in grote delen van Amsterdam, vooral tussen 1940 en 1950. De iepen en ook andere loofbomen worden in de zomer deels of helemaal kaal gevreten. De rupsen verlaten massaal de bomen en gaan op zoek naar een schuilplaats om zich te verpoppen. Daarbij worden ze platgereden tot een glibberige massa. Het zorgt voor gevaarlijke situaties voor fietsers en wandelaars. Het is voor het hoofd van de afdeling Beplantingen van de dienst Publieke Werken aanleiding om de iepen langs de grachten langzamer-

hand te vervangen door linden. Een bufferzone van 250 m breed van linden voorkomt dat het vlindertje van de ene naar de andere locatie vliegt, zo is zijn stellige overtuiging. Ondanks bezwaren van bewoners worden de eerste volwassen iepen op de Keizersgracht gekapt en in 1948 vervangen door linden, die er vandaag de dag nog steeds staan.

Een kanon met derrispoeder

Naast het vervangen van de iepen wordt de ringelrups ook intensief bestreden met derrispoeder. Hiervoor wordt een kanon op een handkar gebruikt. Derrispoeder is een bestrijdingsmiddel bestaande uit de gemalen delen van de plant *Derris elliptica*, een Zuidoost-Aziatische klimplant. In drie weken tijd worden alle locaties behandeld, en zo nodig wordt dit herhaald. Om de overlast voor bewoners zoveel mogelijk te beperken wordt gewerkt van 's morgens vijf tot negen. Dat er dan veel ramen openstaan is onvermijdelijk.

Om een indicatie van de plaagdruk te krijgen worden in het voorjaar, voordat de iepen bloeien, jonge takken uit de bomen geknipt. Het aantal afgezette eieringen op de takken wordt geteld. Zodra er overlast zichtbaar is, meestal

vanaf juni, wordt er gespoten met derrispoeder. Uit het Jaarverslag: 'Overleg met Dr. Kalshoven van het Instituut voor de Tropen en na bekendmaking in de dagbladen, dit ter informatie van het publiek, begonnen met het bestuiven van de bomen met Derrispoeder.'

De werkzame stof rotenon blijkt een sterk insecticide en ook giftig voor de mens te zijn. Het verdwijnt vanaf eind jaren '60 als bestrijdingsmiddel. De ringelrups komt steeds minder voor in het stadscentrum, maar duikt halverwege de jaren '60 toch nog kort op in de buitenwijken. De ringelrups vreet daar vooral lijsterbessen, meidoorns en haagbeuken kaal. Inmiddels is de ringelrups in het westen van Nederland nagenoeg verdwenen.

Spreeuwen verjagen met vuurwerk en een grammofoonplaat

Spreeuwenplagen zijn ook terugkerend probleem, waarbij de sectie Boomwerk wordt ingezet om dit op te lossen. De spreeuwen hebben hun vaste overnachtingsplaatsen en vooral rond ziekenhuizen is men bang voor besmettingsgevaar door spreeuwenpoep.

Ook het Victoriahotel tegenover het Centraal Station is een 'hotspot' door



Spreeuwen veroorzaken veel overlast. In de jaren '30 worden vogels verjaagd door op lege blikken te slaan.

de vele volwassen iepen die er dan nog staan. Wachtende reizigers klagen over de spreeuwenpoep. Ook de 'smeris' (verkeersregelaar) op dit kruispunt zit regelmatig onder de spreeuwenpoep. De overlast wordt kortdaat aangepakt. In het Jaarverslag staat: 'Gaf de klacht aanleiding tot maatregelen is dit ook steeds gebeurd. Eerst met de methode die al enige jaren wordt gevolgd door met een aantal mensen tegen de schemer vuurwerk af te steken. Wat meestal na vier avonden ook resultaat had. Via de plantsoendienst van de gemeente Den Haag komen we in het bezit van een grammofoonplaat met opnames van angstgeschreeuw van spreeuwen die we eenmaal hebben gebruikt. Het resultaat was zeer goed.' Het Gemeentelijk Vervoerbedrijf krijgt veel klachten over de spreeuwen en helpt graag mee om deze te verjagen. Op een bestelwagen wordt een geluidsinstallatie gemonteerd en wordt tegen de schemer het angstgeschreeuw afgedraaid.

Protesten van bewoners

In de jaren '70 keren bewoners zich steeds vaker tegen de kap van bomen en de jaarlijks terugkerende verjaagacties.

Een voorbijganger is het zo zat dat hij de kabel van de luidspreker vernield. Maar ook de spreeuwen verzetten zich: ze raken kennelijk gewend aan het geluid en zijn amper meer weg te jagen. Nog korte tijd gebruikt de sectie Boomwerk een pistool met losse flodders om de spreeuwen te verjagen. Tot aan het donker moest er worden doorgeknald. Door protesten van bewoners komt er definitief een einde aan het verjagen van spreeuwen.

Onderzoek en boomchirurgie

In de jaren '60 maakt boomchirurgie opgang. De sectie Boomwerk is zeer behoudend en niet direct overtuigd van het nut van boomchirurgische maatregelen. Naast het oplossen van problemen ontstaan door auto's, vandalisme, schimmels en gaslekken is de keuring van grote bomen wel al langer een vast onderdeel van de sectie Boomwerk. Blankers: 'We gebruikten een houten hamer, waarmee op de bomen werd geklopt. Alleen de opzichter was bevoegd om bomen te keuren. Als er aanleiding was dan werd in de boom geklommen. De volwassen bomen werden één keer per jaar gekeurd en ingedeeld in de klassen "goed", "minder goed" en "slecht". Als een boom bij de keuring van het jaar daarvoor "goed" scoorde en bij de nieuwe keuring als "slecht" was beoordeeld, dan riep dit direct vragen op. Een boom kon namelijk niet in één jaar terugvallen van "goed" naar "slecht". Een afgekeurde boom moest altijd een neergaande trend vertonen van "goed", via "minder goed" naar "slecht". Pas dan kon een boom worden gekapt. Discussie met bewoners over de kap van een afgekeurde boom was volstrekt niet aan de orde, want "als Blankers 't zegt dan moet ie weg".'

Bij twijfel over de houtkwaliteit wordt ook een metalen pen gebruikt om eventueel inwendige rot bij maaiveld op te sporen. Zodra de pen het zachte hout ingaat spreekt men stevast over 'struikrot'. 'Struikrot' is een ernstige ziekte bij de teelt

van koolgewassen en komt voor in het tuindersgebied rond Amsterdam. Omdat veel voormalige tuinders in dienst treden bij de afdeling Bepantingen raakt de term 'struikrot' ook in zwang voor bomen. Ook nu nog wordt dit woord gebruikt bij boominspecties. Vanaf begin jaren '70 zijn twee man jaarrond bezig om alle boomwonden te behandelen. Het duurt echter tot 1977 voordat enkele opzichters een cursus boomverzorging volgen bij de Praktijkschool in Schaarsbergen. Vanaf dat moment worden ook steeds vaker houtboringen in de bomen toegepast om de 'houtwanddikte' vast kunnen stellen. Er worden jaarlijks honderden bomen aangeboord en een gemeten houtwanddikte van minder 30 cm wordt als 'gevaarlijk' beschouwd. De sectie Boomwerk is overtuigd: boomchirurgie werkt zeker preventief, zo staat in het jaarverslag van 1977.

De verdienste van sectie Boomwerk

Eind jaren '80 wordt de sectie Boomwerk opgedoekt en opgedeeld over de verschillende stadswijken. Na bijna veertig jaar kunnen we concluderen dat de inzet en expertise van de sectie Boomwerk het startschot was voor de ontwikkeling van een vooruitstrevend en innovatief bomenonderhoud. De rol van bomen in Amsterdam is vandaag de dag groter dan ooit, en dit vereist grote vakkundigheid van boomonderhoud. En hoewel de problemen en oplossingen van vandaag de dag anders zijn dan in de tijd na de Tweede Wereldoorlog, heeft de sectie Boomwerk een belangrijke erfenis nagelaten: boomverzorging werd een vakgebied.

Machinepark en transportmiddelen 1960

- 2 derris-stuifmachines op trekkar met luchtbanden
- 1 aggregaat voor stroom opwekken van lampen
- 2 motorzagen (Dolmar)
- 5 handkarren
- 2 bakfietsen
- 2 trekkarren op luchtbanden
- 2 Agriatrekken met 2 aanhangwagens